

Žygis į mokslą

Pasirengimai

Nors prieškaryje mokslinių matematikos tyrinėjimų Lietuvoje beveik nebuvo, bet jauni gabūs žmonės išvykdavo į užsienį, rengėsi moksliniam darbui. P. Katilius porą metų stažavosi Heidelberge, O. Stanaitis – Viurcburge, P. Slavėnas lankėsi JAV Jeilio universitete, G. Žilinskas dirbo mokslinį darbą Mančesteryje. Dabar ryšiai su Vakarų moksliniais centrais visiškai nutrūko. Karas baigėsi, bet nusileido geležinė uždanga. Net kalbėti apie Vakarų mokslininkų rezultatus ne visada buvo pageidautina. Stalinas pakėlė tostą už didžiąją rusų tautą, ir tai buvo ženklas pradėti ideologinį žygį prieš „keliaklupsčiavimą Vakarams“. Tikrieji daugelio išradimų ir atradimų autoriai esą rusai. Popovas išrado radiją, o Markonis tą išradimą pavogė. Kartą balandžio pirmąją universitete pasirodė anoniminis lapelis: „Ar žinote, kas išrado garvežį? Ne tas, kas išrado, o neraštingas N gubernijos mužikas“. Tačiau tos ideologinės kampanijos nieko bendra neturėjo su tikruoju rusų mokslu. Rusų mokslin-

ninkai, ypač tų sričių, kurias mažiau veikė ideologiniai kulto laikų skersvėjai, buvo pasaulinio lygio. Viena iš tokių sričių – matematika.

Vilniaus universitete moksliniai matematikos tyrimai beveik nebuvo atliekami. Trūko tinkamai pasirengusių žmonių. O išbandyti savo jėgas ten, kur matematinės teorijos tik kuriasi, įgyja kontūrus, atsiranda iš daugybės klausimų ir atsakymų, sėkmių ir nesėkmių, J. Kubiliui norėjosi. Sužinojo, kad Tarybų Sąjungoje jaunos mokslininkus rengia aspirantūra. Tų laikų sąlygomis tai buvo bene vienintelis kelias į mokslą. Vilniuje apie ją dar mažai kas buvo girdėjęs. Reikėjo, kad aspirantūra pradėtų rūpintis tiek universiteto, tiek aukštesnioji valdžia. J. Kubilius pradėjo „kelti klausimą“, per įvairius komjaunimo susirinkimus kalbėti apie būtinybę jauniems specialistams rengtis moksliniam darbui. Reikalai pajudėjo, kai aspirantūra pradėjo rūpintis rektoratas. Kartą pasikvietęs J. Kubilių prorektorius S. Jančauskas pasiūlė parašyti prašymą TSRS aukštojo mokslo ministerijai skirti Stalino stipendiją mokslų kandidato disertacijai parengti. Tokia tuomet buvo mokslinio kelio pradžia.

1947 metų gegužės 6 dieną J. Kubilius padavė pareiškimą. Prie jo reikėjo pridėti nemažą kitų popierių šūsnį: autobiografiją, dalykinę ir politinę charakteristiką, mokslinių darbų sąrašą, mokslinius darbus ir jų recenzijas, universiteto diplomo kopiją, taip pat – kandidato disertacijos temą su išsamiais paaiškinimais ir, žinoma, atitinkamą universiteto tarybos nutarimą. Mokslinių darbų sąrašė J. Kubilius tegalėjo nurodyti tik savo diplominių darbų apie transcendentinius skaičius, kuriuos numatė nagrinėti ir disertacijoje. Greito atsakymo nesitikėjo. J. Kubilius pabandė užbėgti įvykiams už akių ir išlaikyti stojamuosius egza-

minus į aspirantūrą, nors sprendimo dar ir nebuvo. Pradėjo nuo marksizmo-leninizmo. Egzaminavo trise, vienas iš egzaminatorių – G. Zimanas, tuometinis „Tiesos“ vyriausiasis redaktorius, dėstęs ir universitete. Tai nieko gero nežadėjo. G. Zimanas pradėjo priekabiauti, jog ne taip dėstas tema. J. Kubilius atrėžė, kad taip parašyta Stalino redaguotame tekste. Toks atsakymas sukėlė egzaminatoriaus įtūžį, G. Zimanas aprėkė Kubilių, esą jis nesupranta marksizmo, yra neišmanėlis. Egzamino neišlaikė. Pirmasis laiptelis aspirantūros link neišveiktas.

Tačiau nenuleido rankų. Dar nesulaukęs atsakymo dėl stipendijos, padavė pareiškimą TSRS aukštojo mokslo ministerijos Kadro skyriui prašydamas priimti į aspirantūrą Leningrado universitete. 1948 metų pradžioje sužinojo, kad TSRS mokslų akademijos ir Aukštojo mokslo ministerijos jungtinė komisija pritarė J. Kubiliaus disertacijos temai ir rekomendavo skirti jam Stalino stipendiją. Buvo gautas leidimas laikyti stojamuosius egzaminus į aspirantūrą Leningrado universitete. Leningrado universiteto rektorius A. Voznesenskis pranešė Vilniaus universiteto rektoriui, kad tikslingiausia į aspirantūrą būtų stoti mokslo metų pradžioje, tačiau profesorius Z. Žemaitis siūlė nebeatidėlioti, ruošti ir laikyti egzaminus.

1948 metų kovo 27 dieną J. Kubilius ir dar viena būsimoji aspirantė išvyko į Leningradą susipažinti su universitetu.

Traukinys į Varšuvos geležinkelio stotį Leningrade atvyko rytą. Negaišdami miesto plane susirado universiteto centrinius rūmus, stovėjusius Nevos krantinėje. Susirado rektoriaus kabinetą. Su svečiais iš Vilniaus kalbėjosi pats rektorius A. Voznesenskis. J. Kubilius perdavė Z. Žemaičio laišką, išdėstė savo ketinimus. Rektorius pasirūpino apgy-

vendinimu, informavo apie svečią Matematikos ir mechanikos fakulteto žmones.

Matematikos ir mechanikos fakultetas bei aspirantų bendrabutis buvo Vasilijaus saloje. Bendrabutyje gyveno tik trys aspirantai. Jie pirmieji šiek tiek papasakojo apie fakultetą. Jeigu rūpi skaičių teorija – geriausia pasikalbėti su J. Liniku. Jis neginčytinas šios srities autoritetas. Beje, skaitysiąs pranešimą Matematikos instituto Leningrado skyriuje (LOMI). Gera proga susitikti.

Nuvykęs į institutą, vaikščiodamas koridoriumi ir skaitinėdamas skelbimus, kitą sieninę spaudą, pastebėjo laikraščio straipsnelį apie J. Liniką. Jame buvo rašoma, kad jam suteikta antrojo laipsnio Stalino premija, pridėta ir nuotrauka. Pagal ją ir atpažino vyrą, žingsniuojantį koridorium – Linikas! Pasinaudojęs proga užkalbino. J. Linikas pasiūlė luktarti po pranešimo ir pasikalbėti išsamiau.

Jurijus Vladimirovičius Linikas (1914–1972) – vienas žymiausių Leningrado matematikų. Jo tėvas – taip pat žymus mokslininkas, fizikas, TSRS MA narys, dirbęs optikos srityje. J. Linikas buvo plataus akiračio matematikas, dirbo skaičių teorijos, tikimybių teorijos ir matematinės statistikos srityse. Buvo TSRS ir kelių užsienio šalių mokslų akademijų narys.

Po pranešimo abu liko pasikalbėti apie ateitį. J. Linikas sutiko vadovauti moksliniam darbui, nurodė, ką studijuoti.

Komandiruotėje J. Kubilius užtruko iki balandžio 8 dienos. Buvo laiko ir po Leningradą pasižvalgyti. Mieste, išgyvenusiamė rūsčius blokados metus, dar galėjai justti buvusios sostinės, europietiškausio Rusijos imperijos miesto, spindesio atšvaitus. Platūs prospektai, Neva, nuo jos į mies-

ta įsiveržią drėgni vėjai, nešantys platybių, erdvių nuojautą, rūmai... Ir, žinoma, Ermitažas su didžiaisiais meno stebuklais, kurių nuo šiol atvykęs į Leningradą Jonas Kubilius visada aplankys.

Pirmieji aspirantūros metai

1948 metų rudens pradžioje visi kelionės į Leningradą formalumai buvo sutvarkyti. Gautas TSRS aukštojo mokslo ministerijos raštas dėl stipendijos, išlaikyti ir stojamieji egzaminai: marksizmo-leninizmo ir matematikos. Juos laikė Vilniaus universitete. Šikart G. Zimano nebuvo. Gautas ir rektorato pritarimas. Tą rudenį į TSRS universitetus iš Vilniaus išsiųsta ir daugiau aspirantų: iš matematikų į Maskvą vyko A. Naftalevičius.

Tačiau atsirado netikėta kliūtis. Dieną prieš išvykstant J. Kubilius mieste tvarkė būtinus reikalus. Apie vidurdienį grįžo baigti ruošti. O buto durys atdaros, kambarių – taip pat atlapotos, po spintas, stalčius raustasi. Geriausių daiktų nėra! Blogiausia – nėra specialiai kelionei į Leningradą siūtų drabužių – dviejų kostiumų, palto. Liko kaip stovi – nudrengtu senu kostiumu, be šiltesnio rūbo.

Teko atidėti kelionę ir ieškoti išeities. Paprašė brolio atvežti iš tėviškės senąją „trauktinį“ – storą, sunkų, avikailiu pamuštą paltą. Vėliau Leningrade rūbininkės stebėsis, kaip galima tokią sunkenybę nešioti. Nežinia, ką būtų reikėję daryti, jei ne kolegų pagalba. Sužinoję apie vagystę fakulteto bendradarbiai H. Horodničius, Z. Žemaitis, G. Žilinskas, P. Katilius, V. Paulauskas, A. Miliušas, A. Jucys ir K. Grincevičius sudėjo pinigų. Parengiamųjų kursų dės-

Didelis įvykis – kursų direktorius išvažiuoja į Leningradą! Palydos į stotį. Aukšta elegantiška gražuolė – mokytoja J. Bartuškaitė. Ji šypsosi – galbūt fotografui, galbūt iš malonumo grakščiai žingsniuoti Senamiesčio gatvele. Tačiau ateityje jos laukia tremties kartėlis – greitai ją kartu su motina išves į Sibirą. Mergina su lauko gėlių puokšte – K. Rickevičiūtė. Vėliau ji taps filosofe, dėstys universitete. Tas sunkus J. Kubiliaus paltas kailine apykakle – toks kontrastas lengvai jo palydovų aprangai. Ir tas paltas – tik vakar brolio atvežtas iš tėviškės, nes vagis paliko be geriausių drabužių.

tytojai taip pat prisidėjo, rinko ir kursantai. Susidarė daugiau kaip 6000 rublių. Vėl galima rengtis į kelionę.

Jau buvo spalio pradžia, kai susiruošė išvykti. Kursantai surengė atsisveikinimo susirinkimą, daug kalbėta ir linkė-

Pagaliau perone. Traukinys jau stovi. J. Kubilius kažką sako, tikriausiai žada parašyti, kai tik susitvarkysiąs. Po laikrodžiu – tarsi įrėmęs į mus žvilgsnį stovi V. Statulevičius.

ta, sunkios kartu pragyventos dienos dabar atrode kone laimingos. Vytautas Statulevičius perskaitė net šiai progai specialiai parašytą eilėraštį. Į geležinkelio stotį palydėjo kolegų dėstytojai ir kursantai. Paskutiniai žodžiai, rankų paspaudimai, pažadai nepamiršti, rašyti... Ir pagaliau – garvežys sušnypščia, peronas tolsta, ratai išibėgėja, vis tankiau dunksi per bėgių sandūras. Tai naujo gyvenimo ritmas...

Atvykęs į Leningradą, J. Kubilius apsistojo viešbutyje „Severnaja gostinica“, netoli geležinkelio stoties. Negaišdamas

prisistatė į universiteto aspirantūros skyrių. Buvo paskirtas į Skaičių teorijos katedrą, kuriai vadovavo profesorius B. Venkovas. Moksliniu vadovu patvirtino profesorių J. Liniką. Dar sužinojo, kad bendrabučio negausias, nes jie skiriami tik užsieniečiams.

– Jei Lietuva nebūtų įstojusi į Sąjungą, būčiau užsienietis, – šyptelėjo.

Vis dėlto nukreipimą į bendrabutį Peterhofe išrašė. Tačiau nuvykęs ir apžiūrėjęs, nutarė jame neapsigyventi: pastatas buvo apgriautas, kambariai apleisti, be to – kasdien kelias valandas būtų tekę gaišti važinėjant į Leningradą. Vieta atsirado netikėtai. Viešbučio kambarinė pasisiūlė išnuomoti kambarį jos bute. Pas ją, tiesa, jau gyveno brolio karininko šeima. Jos pačios vyras žuvo kare. Apsilankęs ir apžiūrėjęs kambarį, sulygo dėl kainos. Šeimininkė parašė namų valdytojui, kad J. Kubilių, kaip jos giminaitį, laikinai priregistruotų jos bute.

Skaičių teorijos katedroje į J. Kubilių iš pradžių žvelgta su tam tikru nepasitikėjimu. B. Venkovas ir J. Linikas tikėjosi, kad būsimasis aspirantas laikys stojamuosius egzaminus Leningrade. Tačiau abejonės netruko išsisklaidyti, susiklostė ne tik dalykiški, bet ir draugiški santykiai. Pirmiausia reikėjo aptarti darbo planą: kursų, kuriuos reikės išklaudyti, sąrašą, egzaminų tvarkaraštį. Buvo numatyti septyni egzaminai: dialektinio ir istorinio materializmo, dviejų užsienio kalbų ir keturi iš skaičių teorijos. Reikėjo, žinoma, aptarti ir disertacijos temą. J. Linikas pasikvietė J. Kubilių į namus. Šis išdėstė savo samprotavimus, kaip galima bandyti įrodyti vieną su transcendentiniais skaičiais susijusią hipotezę, vadinamąją Mahlerio problemą. Uždavinys buvo nelengvas. Galbūt suabejojęs aspiranto jėgomis, o gal norėdamas, kad aspiranto darbas labiau sietųsi su jo paties moksliniais tyrimais, J. Linikas pa-

siūlė kitą temą – apie pirminių skaičių pasiskirstymą kompleksinių skaičių kūnuose.

J. Kubilius pradėjo nuolat lankytis J. Liniko namuose. „Darbotvarkė“ būdavo vis ta pati – pokalbis įvairiais matematikos klausimais ir Liniko žmonos, geologės naftininkės, paruošta vakarienė. Apie konkrečias aspiranto mokslinio darbo detales nekalbėdavo. Aspirantas pats turėjo pasikliauti savo jėgomis ir ieškoti savo kelio.

Iš pradžių reikėjo gerai išstudijuoti algebrinę skaičių teoriją. Knygas skaitė su pieštuku rankoje, valandų valandas praleisdamas universiteto ar Mokslų akademijos bibliotekose. Greitai pajuto tvirtą pagrindą po kojomis. 1948 metų gruodžio 20 dieną J. Linikas skaitė pranešimą seminare J. Kubiliaus disertacijai artima tema. J. Linikas siekė nustatyti tam tikrą pirminių skaičių dėsnį Gauso skaičių (kompleksinių skaičių su sveikosiomis realiąja ir menamąja dalimis) aibėje. Tačiau jam pavyko gauti tik dalinį rezultatą. Tą patį vakarą J. Kubilius sugalvojo, kaip įrodyti „grynąją“ pirminių skaičių pasiskirstymo dėsnį. Tai buvo nemaža sėkmė – juk nuo aspirantūros pradžios praėjo mažiau nei trys mėnesiai! Maždaug tuo pačiu metu pavyko gauti tam tikrų rezultatų, susijusių su Mahlerio hipoteze.

J. Kubilius neabejotinai padarė pradžią ieškant Mahlerio hipotezės įrodymo. Jo rezultatais rėmėsi kiti matematikai. Galutinai Mahlerio problemą išsprendė V. G. Sprindžukas (1936–1987), jo moksliniu vadovu 1959–1962 metais buvo J. Kubilius.

J. Kubiliaus darbai J. Linikui patiko. Pasiūlė parengti pranešimą ir straipsnių spaudai. Abu straipsniai pasirodė moksliniuose žurnaluose 1949 metais.

Lankydamas paskaitas ir seminarus, palengva susirado draugų ir pažįstamų. Kai J. Kubilius atvyko į Leningradą, semestras buvo jau prasidėjęs. Aleksandras Vasiljevičius Malyševas, tuomet dar studentas, klausęs specialųjį skaičių teorijos kursą, pasiūlė savo konspektus. Dažnai padėdavo, kai iškildavo sunkumų su rusų kalba. Juk J. Kubilius sistemingai rusų kalbos nesimokė, buvo „savamokslis“. Pažintis su A. Malyševu, vėliau taip pat dirbusiu mokslinį darbą skaičių teorijos srityje, tęsėsi iki pat jo mirties (1993 m.). Per paskaitas susidraugavo su aspirantų pora – Jurijum Fiodorovičium Borisovu ir Ninel Ivanovna Maslova. Keistas švelnus vardas „Ninel“ atveria kitokią prasmę, perskaičius ją iš kito galo.

Skaičių teorijos aspirantūroje tuomet dar buvo A. Kiseliovas, jo žmona – diferencialinių lygčių aspirantė O. Ladyženskaja – vėliau tapo žymia matematike, TSRS ir užsienio šalių mokslų akademijų nare. Ne vienas iš tuomet Leningrade matematiko kelią pradėjusių jaunų žmonių vėliau tapo mokslo pasaulio žvaigždėmis. Aspirantas G. Marčiukas po trijų dešimtmečių buvo išrinktas TSRS mokslų akademijos prezidentu, tapo daugelio užsienio šalių mokslų akademijų nariu, įvairių premijų laureatu.

Aspirantai mėgdavo pasakoti istorijas apie žymius matematikus. Daugelis jų buvo ryškios, plačių interesų asmenybės, savo elgesiu dažnai išsiskirdavo iš draudimų, taisyklių ir baimių sukaustytos Stalino epochos visuomenės. Buvo pasakojamos istorijos apie legendinę „Luzitaniją“ – mokslinę Maskvos matematikų išžymybės N. Luzino mokyklą, apie Mokslų akademijos narį geometrą A. Aleksandrova, nepaisant draudimų mėgusį važinėti ant tramvajaus laiptelių, karšto ir ūmaus būdo matematikos „grandą“ A. Kolmogorovą, trinkelėjusį ant-

ausį Luzinui už tai, kad šis nesilaikė džentelmeniško susitarimo per rinkimus į Mokslų akademijos narius...

1949 metų pavasarį reikėjo laikyti egzaminus. J. Kubilius pradėjo nuo vokiečių kalbos. Ją mokėjo geriau nei rusų. Tad nuėjęs į vokiečių kalbos katedrą ir kreipėsi vokiškai, tuo nustebinęs dėstytojus. Užtat pats egzaminas buvo nesunkus – kiek paklausinėjo ir parašė penketą. Gegužės mėnesį laikė antrąjį – matematikos – egzaminą. Profesoriai J. Linikas ir B. Venkovas egzaminavo iš I. Vinogradovo metodo (trigonometrinių sumų) kurso. Šį kursą skaitė J. Linikas, paskaitos nebuvo labai sklandžios, tačiau lektorius pažerdavo daug idėjų, užuominų, į kurias įsigilinus, apgalvojus, paaiškėdavo metodo ypatumai ir savybės, kurias kartais sunku nujausti, kai rezultatams suteikiama galutinė išstobulinta forma. Ir šis egzaminas buvo įvertintas labai gerai.

Tiems metams dar liko dialektinis ir istorinis materializmas. Kaip jam ruoštis – neaišku. Programoje ilgas veikalų sąrašas, pradedant Marksu, Engelsu, baigiant paskutiniųjų metų partijos CK nutarimais ir T. Lysenkos „Agrobiologija“ ir „Apie biologijos mokslų padėtį“. Jei skaitysi viską – pražudysi marias laiko, nė savo studijoms neliks. Tad nusprendė kaip ir dauguma aspirantų – užteks vienos knygos. Buvo malonios vasaros dienos, baltųjų naktų metas. Skaityklose nesinorėjo sėdėti. Pasiėmęs marksistinės filosofijos knygą, išeidavo į apleistas kapinaites Maskvos prospekte. Miesto triukšmas, susiliejęs į neaiškų tolimą murmesį, netrikdė šios vietos ramybės. Tai įsitaisydamas ant suoliuko, tai pavaikščiodamas žole lyg kilimu užtiestais takeliais gilinosi šioje kiek keistokoje vietoje į marksistinės filosofijos vingius. Liepos 2 dieną paskutinis pirmųjų aspirantūros metų egzaminas buvo išlaikytas.

Dabar namo!

Mokslas ir gyvenimas

Tą vasarą visur jautėsi svečias. Gimtineje jau gyveno kiti žmonės, nebegalėjai sugrįžti kaip anksčiau jausdamas, kad visi tavęs laukia: tėvai ir broliai, sodybos medžiai ir obelys, knygos, kurias pats sudėjai į lentyną, ir koks nors vaikystėje dominęs, o paskui į kertę užmestas ir pamirštas daiktas.

Pabuvo Vilniuje, aplankė tėviškę, pasimatė su namiškiais. Brolis Juozas jau buvo išvežtas į Sibirą.

Rudenį grįžęs į Leningradą, J. Kubilius nutarė pasiieškoti kito būsto. Pakabinęs savo skelbimą, gavo pasiūlymų, tačiau jais nepasinaudojo. Viskas susitvarkė kitaip. J. Borisovas ir N. Maslova buvo jau susituokę. Jurijus išsikėlė gyventi pas žmoną. Jo kambarys motinos bute liko tuščias. Išgirdę J. Kubiliaus rūpesčius, Borisovai pasiūlė įsikelti į Jurijaus kambarį. O šis buvo didžiulis – apie 32 kvadratinį metrų, apstatytas būtiniausiaisiais baldais. Jurijus neprašė nei mokesčio – pakaks, jei apsimokės būtinąs išlaidas. Persikraustymu ir prasidėjo antrieji aspirantūros metai. Nebesijautė naujokas universitete, nestokojo nei pasitikėjimo savo jėgomis. Išties, jautėsi kone laimingas galėdamas ilgas valandas leisti bibliotekose studijuodamas matematines knygas, mąstydamas apie savo uždavinius. Greitai mokslinių rezultatų buvo užtektinai kandidatinei disertacijai. Tačiau nutarė neskubėti ir iki galo išnaudoti aspirantūros metus. Tuo labiau, kad stipendija disertacijai rengti buvo pratęsta iki 1951 metų spalio. Nuostabi galimybė pasižvalgyti po matematikos horizontus ir pagilinti žinias. Rūpėjo pasiklausyti žymių Leningrado profesorų paskaitų. Buvo įdomu išgirsti profesorių G. Fichtengolcą, daug kartų perleisto tritomio matematinės analizės vadovėlio autorių. G. Fich-

tengolcui tuomet buvo apie šešiasdešimt metų, nuo 1918 metų jis dėstė Leningrado universitete. Tai buvo senosios kartos profesorius, žila, kruopščiai prižiūrima barzda. Net formalių proginų jo kalbų buvo įdomu klausytis. Tiek dalykiniu, tiek metodiniu požiūriu buvo naudingos J. Liniko, B. Venkovo, D. Fadiejevo paskaitos. 1950 metų pavasarį gana netikėtai savo mokslinį darbą kuriam laikui teko atidėti į šalį. J. Linikas buvo užsidegęs idėja, kad galima įrodyti, jog Rymano hipotezė, viena iš pagrindinių neišspręstų skaičių teorijos problemų, tam tikrais atvejais yra neteisinga.

Rymano hipotezė – tai teiginys apie tam tikros kompleksinio kintamojo funkcijos nulių. Ją vokiečių matematikas B. Rymanas paskelbė 1859 metais. Ši funkcija ypatingu būdu susijusi su pirminių skaičių problemomis, pavyzdžiui, su pirminių skaičių, ne didesnių už x , kiekio nustatymo uždaviniu.

J. Linikas buvo sukūręs Rymano hipotezės atvejį paneigiantį įrodymą, ir atidavė jį patikrinti J. Kubiliui. Buvo surengtas net specialus seminaras. Deja, greitai įrodyme atsivėrė spraga. J. Kubilius bandė ją įveikti, bet veltui. J. Linikas taip pat buvo priverstas pripažinti, kad neranda tinkamų argumentų. Nors išskirtinės svarbos problemos ir nepavyko išspręsti, naudos iš tų tyrinėjimų buvo. J. Kubilius ne tik įsigilino į Rymano hipotezės klausimus, bet kai ką ir patobulino. Tai pravertė tiek Linikui, tiek kitiems šią problemą tyrusiems matematikams.

Įsigilinus į darbą, rodės, mintys ginė mintis, dienos dienas. Sekmadieniais norėdamas prasiblaškyti lankė muziejus, žymesnes Leningrado vietas, nueidavo į katalikų bažnyčią. Pamaldos ten vyko lenkų kalba, bet lankydavosi ir

lietuviai. Santykiai su Borisovais darėsi vis draugiškesni, dažnai sekmadieniais iškylaudavo trise. Kartu lankydavo koncertus ir spektaklius, o pavasarį važiuodavo į užmiestį pas N. Borisovos senelius. Bendraudamas su nuoširdžiais leningradiečiais, nesijautė vienišas didžiuliame svetimame mieste.

1950 metų liepos mėnesį grįžęs į Vilnių rado šiokių tokių pokyčių. Pusbrolio žmona Donata Kubilienė baigė konservatoriją ir išvyko pas vyrą į Ukmergę. Bute liko gyventi tik abu broliai. Būstas be šeimininkės rankos...

Valerija. Valerija Pilypaitė iš Viduklės. Kiekgi jau metų ją pažįsta... draugauja? Penkeri. Mokėsi paskutinėje Eržvilko gimnazijos klasėje, kai J. Kubilius mokytojavo. Tuomet pirmą kartą palydėjo iš šokių...

1945 metais V. Pilypaitė, baigusi gimnaziją, atvažiavo į Vilnių studijuoti. Pasirinko prekybos ekonomiką. Studijavo, baigė.

Taigi laiškas Valerijai į Viduklę: būtų gerai, jei atvažiuotum, reikia apie daug ką pasikalbėti... pasiilgta...

Rugpjūčio 12 dieną J. Kubiliaus ir V. Pilypaitės prašymu Civilinės būklės aktų įrašų biure jiems buvo išduotas sutuoktuvių liudijimas, kuriame rusiškai užrašyta, kad tiedu jauni žmonės yra susituokę. Tai popierius, kurį įvairiomis progomis teks rodyti valdininkams, kurio nuorašai guls į bylas, būtinų dokumentų šūsnis, keliaujančias paskui žmones po įstaigas, kabinetus, segtuvus... Po poros dienų, rugpjūčio 14 dieną, J. Kubilius kreipėsi į Mikalojaus bažnyčios kleboną prašydamas sutuokti su Valerija be užsakų, kuo greičiau. Klebonas suprato aplinkybes, nusiuntė leidimo į vyskupijos kuriją. Vestuvės įvyko rugpjūčio 15 dieną, be jokių iškilmių. Žiedams teko skolintis pinigų iš brolio Vytauto.

V. Pilypaitė, 1948, o gal 1949 metai. Vasara, o gal ankstyvas ruduo, nes rankose – ne pavasarinės gėlės. Nuotrauka iš pasivaikščiojimo palei Nerį. Jonas ir Valerija susituoks 1950 m. vasarą.

to, dirbusio universitete laborantu. Tik Valerija kambaryje, kur tuomet gyveno su broliu, surengė pietus.

Po kelių dienų jaunoji persikraustė į Šv. Jono gatvę. Tiek to ir kraustymosi – keli ryšulėliai daiktų ir geležinė lova.

Rugsėjo mėnesį sugrįžęs į Leningradą, netikėtai įpuolė į bepinigę. Paprastai stipendiją universitetas persiųsdavo paštu. Kartais pavėluodavo. Taip atsitiko ir šįsyk. Ir iš namų nebuvo pinigų atsivežęs, nes tikėjosi greitai gauti perlai-

dą. Tačiau jos vis nebuvo. Visos maisto atsargos – iš tėviškės atsivežtas sviesto gabalas. Jei dar būtų duonos... Teko rašyti į Vilnių broliams, kad atsiųstų kiek pinigų. Kad išsilaikytų, kol atsiųs (nutarė skolintis tik būtiniausiu atveju), nuėjo į antikvariatą pasiūlyti pirkti knygų. Kelias nupirko. Jau galima eiti į turgelį juodos duonos.

Neužilgo broliai atsiuntė kiek pinigų. Tik pašte atsirado keblumų. Mat Bronius, pildydamas perlaidos popierių, pamane, kad brolių, jeigu jau jis gyvena Rusijoje, reikia vadinti Ivanu Petrovičium. O pase vis dėlto – Jonas Petrovičius. Teko įrodinėti, kad Joną galima pavadinti ir Ivanu. Pinigus išmokėjo. Neužilgo atėjo perlaida ir iš universiteto.

Šitaip prasidėjo tretieji, paskutiniai, aspirantūros Leningrade metai. Egzaminai išlaikyti, darbas beveik užbaigtas, liko tik apginti disertaciją. Tačiau norėjosi geriau panaudoti likusius ramius studijų ir kūrybos metus. Klausė B. Venkovo ir J. Liniko skaičių teorijos specialiųjų kursų, tačiau rūpėjo ir kitos matematikos sritys. Pavasario semestre klausė matematikos pagrindų kurso, kurį skaitė Andrejus Andrejevičius Markovas, žymaus rusų matematiko, taip pat Andrejaus Andrejevičiaus sūnus. Markovo vyresniojo vardu tikimybių teorijoje vadinami svarbūs atsitiktiniai procesai. A. Markovas skaitė paskaitas labai aiškiai ir tiksliai. Ir savo išvaizda bei būdu darė tiesaus žmogaus įspūdį. Jį net vadindavo „normaliausiu fakulteto žmogumi“, nes vaikščiodavo visad kariškai pasitempęs (statmuo matematikoje dažnai vadinamas normale).

1951 metų sausio pradžioje iš Vilniaus atėjo telegrama: mirė tėvas. Brolis Vytautas pranešė ir laidotuvių datą. Suspėti buvo neįmanoma, tad pasiuntęs telegramą, kad laidotų viena diena vėliau, pirmu traukiniu išvyko į Vilnių. Kitos

dienos rytą su broliu – traukiniu į tėviškę. Rytą buvo Varlaukio geležinkelio stotyje. Iki Eržvilko – pėsčiomis.

Tėvas jau buvo atlydėtas į Eržvilko bažnyčios šventorių. Jonas paprašė atidengti karstą. Štai ir atėjo paskutinio atsisveikinimo akimirkos. Paskutinį kartą regi mielą veidą... Kaip sniegas baltas mirties miegas. Sudie, tėve...

J. Kubilius žinojo, kad kai kas stebi, žvilgčioja – eis į bažnyčią ar neis? Nė nedvejojo, buvo su namiškiais per pamaldas, kapinėse. Vėliau sužinojo, kad kažkas parašė vis dėlto skundą į Vilnių. Bet tuomet vėl buvo Leningrade, tad išvengė teisinimosi.

O dienos Leningrade vėl plaukė įprasta vaga. Darbų netrūko. 1951 metų rugsėjį buvo švenčiamas žymaus rusų skaičių teorijos autoriteto I. Vinogradovo šešiasdešimtis. Buvo rengiamas jam dedikuotų darbų rinkinys, taip pat paties Vinogradovo darbų tomas, kurio redaktorius buvo J. Linikas. J. Kubilius kartu su Liniku parašė straipsnį į darbų rinkinį.

Disertacijos gynimas buvo paskirtas 1951 metų birželio 21-ąją. Apie tai paskelbė laikraštis „Večernij Leningrad“. Pranešime buvo dar viena lietuviška pavardė: Z. Balevičius. Kaip vėliau teko išgirsti, šis žmogus buvo suimtas ir disertacijos negynė.

Gynimas vyko sklandžiai. Pastabos buvo tik formalaus pobūdžio. Balsuota visais balsais. Taip viskas ir baigėsi. Nerengė jokio pobūvio, nes ir pinigų nebuvo. Tik pažįstami pasveikino su sėkmingu gynimu.

Fizikos-matematikos mokslų kandidato laipsnį J. Kubiliui Leningrado universiteto mokslinė taryba patvirtino 1951 metų birželio 27 dieną. Tačiau diplomus išrašydavo Aukščiausioji atestacinė komisija Maskvoje. Jį J. Kubilius gavo tik po metų.

Baigėsi ramūs, kūrybingi Leningrado metai. Beliko su visais atsisveikinti: profesoriais, draugais, kaimynais. Profesorius B. Venkovas pasikvietė į namus. Kalbėjosi apie ateitį. B. Venkovas siūlė likti Leningrade. Atsakė esąs reikalingesnis Vilniuje. B. Venkovas sutiko, tačiau, jei susiklosčius aplinkybėms, norėsiąs iš Vilniaus išvažiuoti, Leningrade vieta visuomet atsirasianti.

Varšuvos geležinkelio stotyje susikaldinęs medinę dėžę sudėjo į ją daiktus, knygas ir atidavė багаžo skyriui. Užplūdo savotiškas laisvės jausmas: vienas gyvenimas baigėsi, o naujojo mazgai dar nesusimazgę. Borisovai palydėjo į stotį. Peronas, šniokštuojuantis traukinys, atsisveikinimas.

Ir vėl – dunksi ratai, užplūsta mintys apie būsimąjį gyvenimą, tarsi atskrieja pasitikdamos.